

II. KRIMINALISTIKA

SOCIOLINGVISTINIŲ IR PSICHOLOGVISTINIŲ TYRIMŲ REZULTATŲ PRITAIKYMO KRIMINALISTINĖS LINGVISTINĖS EKSPERTIZĖS POREIKIAMS GALIMYBĖS

Dr. Renata Ryngevič

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 46 11
Elektroninis paštas renryn@ltu.lt

Pateikta 2002 m. sausio 23 d.

Parengta spausdinti 2003 m. balandžio 15 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos katedros vedėjas profesorius
dr. Hendryk Malevski ir šio Universiteto Valstybinio valdymo fakulteto Užsienio kalbų katedros vedėja docentė
dr. Ligija Kaminskienė*

S a n t r a u k a

Straipsnyje aptariamos kriminalistinės lingvistinės ekspertizės raidos tendencijos, siejamos su sociolingvistinių bei psicholingvistinių tyrinėjimų rezultatų pritaikymu atliekant kriminalistinę kalbos (ir rašytinės, ir sakytinės) tyrimą.

Sociolingvistikos ir psicholingvistikos mokslų laimėjimai, panaudojami atliekant kriminalistinę lingvistinį tyrimą, padėtų gerokai patobulinti šios rūšies tyrimo procesą. Tokių tyrimų rezultatai gali prisidėti prie daugelio klasifikacinio pobūdžio klausimų sprendimo, pavyzdžiui, autoriaus veiklos srities, lyties, amžiaus ir kitų charakteristikų nustatymo. Plačiau taikant šiuos metodus gali būti patobulinta ir autoriaus gimtosios kalbos nustatymo ekspertizės atlikimo praktika.

Kriminalistinė lingvistinė ekspertizė (vadinama ir autorystės ekspertize) – tai rašytinio teksto kalbos tyrimas. Tyrimo tikslai:

- 1) nustatyti teksto autorių iš įtariamųjų asmenų;
- 2) apibūdinti šio autoriaus būseną kuriant tekstą ir teksto kūrimo sąlygas;
- 3) apibūdinti nežinomą anoniminių autorių, kai įtariamųjų asmenų nėra [1, p. 20].

Nors vienas iš pagrindinių kriminalistinio tyrimo uždavinių yra identifikuoti nusikaltimą padariusį asmenį, dažnai praktikai ne mažiau reikšmingi yra ir klasifikaciniai bei diagnostiniai klausimai. Kaip rodo aptariamos rūšies ekspertinės praktikos analizė, lingvistinė ekspertizė daugiausia skiriama ir atliekama tais atvejais, kai nėra jokių duomenų apie teksto autorių. Tuomet visiškai nežinomo autoriaus paieškai svarbią reikšmę turi jo charakteristika, kurią ekspertai–lingvistai pateikia išanalizavę anoniminio teksto kalbos požymius, t. y. atsakydami į klasifikacinius bei diagnostinius klausimus.

Kriminalistinėje lingvistinėje literatūroje nurodoma, kad anoniminio teksto autoriaus charakteristika gali būti pateikiama atsižvelgiant į tokius kriterijus:

- 1) autoriaus gimtoji kalba;
- 2) gimtosios kalbos įgūdžių formavimosi vietovė arba tarmė;
- 3) išsimokslinimas;
- 4) veiklos sritis;
- 5) amžiaus grupė;

6) lytis;

7) socialinė grupė [2, p. 13].

Kaip rodo Lietuvos praktika, paprastai nustatoma tik autoriaus gimtoji kalba, jos įgūdžių formavimosi vietovė, autoriaus išsimokslinimas bei duodamos nuorodos į jo galimą veiklos sritį. Autoriaus tarmė nustatoma labai retai, nes rašytiniuose tekstuose paprastai nebūna tarmybių. Autoriaus amžiaus ir lyties nustatymo metodikos Lietuvoje kol kas nėra sukurta. Šių ir kitų charakteristikų, pavyzdžiui, anoniminio autoriaus priskyrimo tam tikrai socialinei grupei, nustatymas, be abejo, galėtų labai išplėsti kriminalistinio lingvistinio tyrimo galimybes. Sukurti metodinius pagrindus minėtoms charakteristikoms nustatyti buvo ir daugeliu atvejų yra sunku, nes nėra mokslinio pagrindo. Tačiau per paskutinius dešimtmečius ypač paspartėjo daugelio, tarp jų ir lingvistikos, mokslų raida. Kriminalistiniai lingvistiniai tyrimai negali nesiremti ir palyginti jaunų tarpdisciplininių mokslų, pavyzdžiui, sociolingvistikos ir psicholingvistikos, laimėjimais. Atlikus kriminalistinę lingvistinę analizę, kaip jau minėta, ne visada pavyksta atsakyti į daugelį klausimų, nes nėra reikiamo mokslinio pagrindo. Tačiau atliekant lingvistinius tyrimus dar dažnai nepakankamai atsižvelgiama į kitų mokslų laimėjimus, galinčius turėti įtakos ir aptariamoms rūšies tyrimams.

Nusikaltimų tyrimo praktika, be abejo, reikalauja išplėsti ir kriminalistinės lingvistinės ekspertizės galimybes.

Išanalizavus kriminalistinę lingvistinę literatūrą galima teigti, kad lingvistinės ekspertizės galimybės nėra visapusiškai panaudojamos ir todėl, kad nepakankamai atsižvelgiama ir į sociolingvistinį bei psicholingvistinį tiriamojo teksto (rašto kalbos) aspektą. Sociolingvistinių ir psicholingvistinių tyrimų rezultatai dar nėra pakankamai panaudojami atliekant kriminalistinę teksto analizę. Kriminalistinės lingvistikos tikslas šiuo atveju yra šių tyrimų rezultatų adaptavimas ir pritaikymas kriminalistinio tyrimo poreikiams. Kaip rodo ir Lietuvos, ir pasaulinės kriminalistinio lingvistinio tyrimo tendencijos, būtent šios kryptys, siekiant patobulinti taikomas bei sukurti naujas metodikas, dabartinėje lingvistinėje ekspertizėje turėtų tapti ypač perspektyvios.

Kiekvienas individas (šiuo atveju – teksto autorius) yra visuomenės narys ir jo kalba (ir rašomoji, ir šnekamoji) veikiama daugelio socialinio, visuomeninio pobūdžio bei jo psichikos veiksnių. Kalbos vartosenai didelės reikšmės turi kalbos socialinė, funkcinė ir teritorinė skaida.

Kalbos *socialinė* skaida atsiranda todėl, kad kalba funkcionuoja tam tikrose socialinėse struktūrose, bendraujant tam tikroms žmonių grupėms. Šie konkretūs žmonės būna pasiekę tam tikrą materialinės bei dvasinės kultūros lygį, kuris lemia ne tik jų vertybinę orientaciją, socialines nuostatas, bet ir kalbos ypatumus. Kintant ir gausėjant visuomenės veiklos sričių, didėja ir specifinių kalbos išraiškos priemonių poreikis. Taip išryškėja ir *funkcinė stilistinė* skaida. *Teritorinė* kalbos skaida mūsų laikais nebėra tokia aktuali, nes įvairūs dialektai užleidžia vietą bendrinei kalbai.

Kalba, kaip tam tikra minčių raiškos sistema, nėra atsijusi nuo socialinės aplinkos. Kalbininkų nuomone, pažindami šią aplinką, galime geriau pažinti ir kalbos formavimosi bei funkcionavimo mechanizmą. Ir atvirkščiai, kalboje slypi informacija apie socialinę aplinką. Tai reiškia, kad analizuojant konkretų kalbinį reiškinių galima gauti informacijos ir apie socialinę aplinką, kurioje jis kilo [3, p. 72–83].

Kalbos ir visuomenės ryšį, socialinį kalbos aspektą tiria *sociolingvistika*. Sociolingvistinių tyrimų objektas yra kalba sociokultūriniame kontekste, t. y. kalba žmonių gyvenime. Sociokultūrinis kontekstas – tai žmonių bendruomenės ar grupės, kurias sieja amžius, interesai, gyvenamoji vieta, išsilavinimas, nuovoka ar nuostatos.

Sociolingvistiniai tyrimai parodė tokius *kalbos funkcionavimo visuomenėje ypatumus*, kurie, be abejo, gali turėti lemiamos reikšmės kriminalistiniams lingvistiniams tyrimams:

1. Pirmiausia skirtingų vartotojų kalba yra skirtinga ir priklauso nuo daugelio teritorinių bei socialinių veiksnių: pavyzdžiui, tam tikrų garsų tarimas, tam tikrų gramatinių taisyklių taikymas gali keistis priklausomai nuo atitinkamų kalbos vartotojų apibūdinančių charakteristikų. Tokios charakteristikos gali būti amžius, profesija, išsilavinimas, gyvenamoji vieta, priklausymas tam tikrai socialinei grupei ir pan.

2. Tas pats kalbos vartotojas turi keletą kalbėjimo būdų, atmainų, variantų, kuriuos jis pasirenka priklausomai nuo pašnekovo, šnekos situacijos, kalbėjimo žanrų ir pan. [4, p. 8].

Manoma, kad visuomenė egzistuoja komunikacijos dėka. Bendraujant realizuojami ir socialiniai santykiai, ir individo funkcijos socialinių santykių sistemoje, t. y. *socialiniai vaidmenys*. Komunikacija mūsų aptariamajame kontekste pasireiškia kalbos funkcionavimu, t. y. kalbėjimu, šneka, žodiniu bendravimu, taip pat ir kitomis formomis, pavyzdžiui, rašomąja kalba.

Socialinius kalbos vartotojų bruožus (sąmoningai suformuotus arba savaiminius, spontaniškus) rodo šnekoje atsiskleidęs išsilavinimas, socialinė kilmė, lokalinė priklausomybė, atliekami socialiniai vaidmenys ir t. t. Kalbos priemonių pasirinkimą lemia kalbėtojų (kalbos vartotojų) vaidmenys ir jų tarpusavio santykiai, pavyzdžiui, policininko ir nusikaltėlio, dėstytojo ir studento ir pan. Sociolingvistikos atstovai pabrėžia kad socialiniai vaidmenys, iš tikrųjų yra *kalbėjimo vaidmenys* (*Sprechrollen*) [5]. Individui keičiant socialinius vaidmenis, keičiasi ir jo kalbos atmainų, kalbos priemonių pasirinkimas. Tas pats žmogus įvairiose situacijose atlieka skirtingus socialinius vaidmenis. Įvairialypį socialinių vaidmenų spektrą atitinka toks pat įvairialypis kalbos priemonių spektras. Mokėdamas įvairių kalbų atmainų (pvz., tarmes, bendrinę kalbą), kalbantysis, atsižvelgdamas į savo atliekamą vaidmenį, vartoja vieną arba kitą. Tam tikri socialiniai veiksniai gali nulemti, pavyzdžiui, kad vieni kalbos struktūros elementai yra realizuojami, o kiti – ne. Atsižvelgdami į atliekamus socialinius vaidmenis ir nuo jų priklausantį kalbinį varijavimą, kalbininkai atkreipia dėmesį į tokį dėsninę: kuo griežtesni visuomenės sankcionuoti reikalavimai vaidmenims (pvz., teisėjo, dėstytojo), tuo mažesnės žanrinės–stilistinės kalbos raiškos galimybės [6, p. 61–67]. Tai reiškia, kad kalbinis pasirinkimas gali būti ribojamas tam tikro kalbinio žanro, funkcinio stiliaus (pvz., oficialaus). Atsižvelgti į tai ypač svarbu atliekant kriminalistinius lingvistinius tyrimus.

Remiantis įvairiais sociolingvistiniais tyrinėjimais galima tvirtinti, kad ir minėti socialiniai vaidmenys, socialinis statusas ir sociokultūrinis kontekstas, bendravimo aplinkybės daro didelę įtaką individo kalbai. Šios įtakos atskleidimas kriminalistinės lingvistinės ekspertizės teorijoje ir metodologijoje gali padėti sėkmingiau atsakinėti į daugelį šios srities klausimų. Tačiau kol kas, išskyrus pavienius tyrinėjimus, kriminalistinių lingvistinių tyrimų teorija nėra deramai išnagrinėjusi socialinių veiksnių įtakos (pvz., socialinių vaidmenų, kuriuos individas atlieka visuomenėje, t. y. *sociolingvistinio* aspekto) individo kalbai.

Sociolektų tyrinėjimai

Viena iš pagrindinių sąvokų, kuriomis operuoja sociolingvistika, yra *sociolektas*, t. y. socialinis kalbos variantas. Siaurąja prasme sociolektas suprantamas kaip ekspresyvi arba profesinės kalbos atmaina, arba vadinamasis žargonas, slengas, argo (pvz., jaunimo, nusikaltėlių, profesinis ir pan.). Plačiąja prasme sociolektas – tai tam tikros socialinės grupės socialinės klasės, socialinio sluoksnio, ar profesinės grupės – kalbos atmaina [7, p. 84].

Kiti mokslininkai išskiria tokias sociolektų grupes:

- 1) profesinės kalbos (vadinamieji profesiolektai);
- 2) žargonai;
- 3) sutartinės kalbos (vadinamieji argo) [8, p. 13].

Kiekvienos profesijos atstovai turi savo specifinių žodžių bei posakių, t. y. specifinę kalbą, kurią vartodami jie bendrauja tarpusavyje, kalbėdami apie profesinius reikalus. Pavyzdžiui, tai gali būti teisininkų, žurnalistų, sportininkų, pedagogų ir kt. kalba.

Tam tikrais atvejais vartojami sociolektai taip pat sėkmingai, kaip ir dialektai, gali „išduoti“ juos vartojantį asmenį. Priklausymas tam tikrai socialinei grupei tampa gerokai svarbesniu žmogų apibūdinančiu požymiu negu kilmės vieta, nes dialektų vartojimas, kaip jau minėta, šiuolaikinėje kalboje nyksta [9].

Taigi ir socialiniai vaidmenys, kuriuos atlieka individas visuomenėje ir kurie nuolat keičiasi, ir daug pastovesnės charakteristikos, kaip jo socialinis statusas, t. y. vieta, kurią individas užima visuomenėje (jo profesija, kultūros lygis ir pan.), tiesiogiai veikia jo kalbą. Tai gali

taip pat pasireikšti vartojamų kalbinių priemonių vaizdingumu, tikslingumu ar sugebėjimu taisyklingai kalbėti ir pan.

Įvairių sociolektų tyrimų rezultatai gali suteikti daug vertingos informacijos kriminalistiniam rašto kalbos tyrimui, kai pagal kalbinius požymius siekiama apibūdinti anoniminio autoriaus grupinę priklausomybę, profesiją ir pan.

Tačiau apskritai reikėtų pasakyti, kad nuodugnesnių ir sistemingesnių sociolingvistinių tyrimų Lietuvoje trūksta. Socialiniu kalbos aspektu kalbininkų imta domėtis tik paskutiniaisiais dešimtmečiais. 1974 m. Lietuvių kalbos institute įsteigta socialinės lingvistikos grupė. Sociolingvistinių tyrinėjimų Lietuvoje pradžia tapo darbai, paskelbti „Lietuvių kalbotyros klausimų“ XIX tome: „Socialinės lingvistikos problemos“ (1979 m.). 1994 m. pasirodė straipsnių rinkinys „Sociolingvistika ir kalbos kultūra“. Tarp kitų darbų, vienaip ar kitaip palietusių socialinės lingvistikos klausimus, galima paminėti ir S. Karaliūno monografiją „Kalba ir visuomenė“ [4]. Joje autorius vienas iš pirmųjų Lietuvoje nagrinėja daugelį klausimų, susijusių su kalbos funkcija, t. y. jos paskirtimi, vaidmeniu žmogaus ir visuomenės gyvenime ir pan. Bendriausias sociolingvistikos problemas aptaria ir P. Kniūkšta savo knygoje „Kalbos vartosena ir tvarkyba“ [10] (2001 m.).

Lietuvoje sistemingesni įvairių kalbos atmainų, sociolektų tyrinėjimai dar tik pradedami. Todėl ir atliekant kriminalistinę lingvistinę ekspertizę, pavyzdžiui, nustatyti teksto autoriaus veiklos sritį kol kas yra labai sunki užduotis, nes jai įgyvendinti nėra reikiamo mokslinio pagrindo. Opi lingvistinės ekspertizės užduotis – nustatyti teksto autoriaus veiklos sritį gali būti įgyvendinama tik remiantis profesinių kalbų tyrinėjimais. Tokių tyrinėjimų Lietuvoje dar pasigendama. Profesinė kalba Lietuvos kalbininkų nagrinėjama kol kas tik vienu – kalbos kultūros – aspektu, neatskleidžiant profesinės kalbos kaip visumos. Kita vertus, sociolektai kalbininkų paprastai siejami su kalbėjimu, sakytine kalba, todėl daugiausia dėmesio tokiuose tyrimuose teikiama šnekamajai kalbai [11, p. 190–198].

Kalbų sąveikos tyrinėjimai

Lietuvoje sociolingvistiniai tyrimai iki šiol daugiausia buvo siejami su dvikalbystės problemomis [12; 13, p. 4–42; 14]. Nagrinėta kalbų ir tarmių tarpusavio sąveika [15; 16, p. 5–6], interferencijos reiškiniai ir pan. Kalbų ir kultūrų kontaktai ir iš jų kylanti įvairialypė sąveika verčia kalbą keistis. Lietuvos sociolingvistai teigia, jog „negalima būtų pasakyti, kad kalbų kontaktais nebūtų buvę iš viso domimasi, bet teisybės dėlei reikėtų pripažinti, kad ne tik Lietuvoje jie buvo beveik ignoruojami“ [17, p. 38–45].

Pasikeitus politinei padėčiai, Europoje pradėta daugiau domėtis ir Lietuvos kalbine įvairove. Pavyzdžiui, daugiau tokio pobūdžio tyrimų buvo atliekama tiriant kalbinę situaciją Vilniaus krašte dėl jo kalbinio specifiškumo. Galima paminėti, kad 1995–1996 m. lenkų, lietuvių, rusų bei vokiečių mokslininkai atliko tokius tyrimus ir Vilniuje. Jų metu buvo tiriama sociolingvistinė bei psicholingvistinė situacija Vilniaus mieste. Šių tyrimų rezultatai ir jų analizė buvo paskelbti simpoziume, vykusiame 1997 m. Varšuvoje (Lenkija) „Situacijos Vilniuje ir Vilniaus krašte sociolingvistinis ir psichologinis sąlygotumas“ („*Socio- i psychologiczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wileńszczyźnie*“) [18]. Nors tokių tyrimų metu nagrinėjama ir lyginama sakytinė kalba, nes joje daugiausiai pasireiškia minėtų veiksmų įtaka, atsiškleidžia aptartieji ypatumai, šie tyrimai, be abejo, gali būti įdomūs ir naudingi ir rašytinės kalbos, kuri yra kriminalistinės lingvistinės ekspertizės objektas, ekspertams.

Rašytinės kalbos tekstuose, pateikiamuose kriminalistiniame lingvistiniame tyrimui, dažnai pasitaiko ir sakytinės kalbos elementų. Teksto autoriaus gimtąją kalbą liudijančių požymių visuma neretai papildoma sakytinės kalbos sintaksės ir leksikos, rodančios gerus autoriaus šnekamosios kalbos įgūdžius arba jo mokėjimą rašyti keliose gyvenimo srityse vartojamomis kalbos atmainomis, elementais. Pavyzdžiui, tekste, kuris yra kriminalistinės lingvistinės analizės objektas, gali būti ir publicistinės, ir teisininkų, ir šnekamosios kalbos elementų. Todėl ne tik rašytinės, bet ir sakytinės kalbos tyrinėjimai bei jų rezultatai svarbūs kriminalistiniame rašto kalbos tyrimui. Kita vertus, tuomet, kai kriminalistinio tyrimo objektu tampa sakytinė kalba, minėti sakytinės kalbos tyrinėjimai įgauna didžiausią reikšmę.

Lietuvoje gyvenančių kitų tautybių atstovų (nelietuvių) lietuviškasis idiolektas, t. y. lietuvių kalbos savitumai, iki šiol mažai tebuvo nagrinėti. Pirmoji dvikalbių baltarusių lietuviškojo idiolekto fonetines ypatybes aprašė T. Sudnik, remdamasi lietuvių kalbos salose, esančiose dabartinėje Baltarusijoje, medžiaga [19]. Lietuvos (Vilniaus ir Vilniaus krašto) daugiakalbių slavų lietuviškasis idiolektas beveik netyrinėtas. Pavyzdžiui, kai kuriuos fonetikos, leksikos, darybos Vilniaus miesto slavų tautybių gyventojų lietuvių kalbos bruožus apžvelgė O. Vaičiulytė-Romančuk [20]. Tačiau šiuose, kaip ir kituose panašaus pobūdžio tyrimuose, nagrinėjami, kaip jau minėta, visų pirma sakininės kalbos ypatumai. Lietuviško idiolekto rašytinės kalbos ypatumams, pavyzdžiui, slavų ir kitų tautybių, gyvenančių Lietuvoje, iki šiol buvo skiriama labai mažai dėmesio. Tokie tyrimai ir jų rezultatų analizė bus ypač reikšmingi kriminalinės lingvistinės ekspertizės metodologijai bandant nustatyti autoriaus gimtąją kalbą.

Lietuvai, ypač tam tikriems jos regionams, būdinga etninė, kultūrinė ir, žinoma, kalbinė įvairovė. Mūsų visuomenės kalbinė situacija pasižymi įvairių kalbų sąveika. Lietuvos teritorijoje gyvena daug tautinių mažumų: rusų, lenkų, baltarusių, ukrainiečių, žydų, totorių, čigonų ir kt. Šis ypatumas lemia tai, kad palyginti nedidelėje teritorijoje yra gana įvairialypė kalbinė aplinka. Be savo gimtosios kalbos, kalbinių mažumų atstovai geriau ar blogiau moka lietuvių kalbą, dažnai ir kitų kalbų. Nemaža Lietuvos gyventojų dalis savo kasdieniame gyvenime susiduria su trimis kalbomis: lietuvių, lenkų, rusų.

Pavyzdžiui, Vilniaus krašto gyventojai buitėje (kasdieniame gyvenime) kalba keliomis kalbomis: lietuvių (kaip valstybine kalba), lenkų, rusų ir vadinamąja vietine kalba (lenk. *język prosty* – baltarusių kalbos dialektas [21, p. 45–68]). Nuolatinė kalbos kodų kaita – būdingas Vilniaus krašte gyvenančių nelietuvių (ypač jaunesnės kartos atstovų) buities bruožas. Lietuvoje gana plačiai paplitusi daugiakalbystė. Daugiakalbiai (polilingvai) čia moka dvi ar tris kalbas, jeigu ne vienodai gerai, tai bent jau taip, kad laisvai pereina nuo vienos kalbos į kitą, priklausomai nuo bendravimo aplinkybių.

Vadinasi, kalbinės situacijos Lietuvoje ypatumas yra ne tik daugelis kalbų, funkcionuojančių vienoje teritorijoje, bet visų pirma daugumos Lietuvos gyventojų polilingvizmas [22, p. 9–16]. Kalbų ryšiai čia yra labai glaudūs: polilingvizmas (daugiakalbystė) lemia atskirų kalbų sistemų tarpusavio įtaką. Tokios įtakos rezultatai pasireiškia, savaime suprantama, kalbų, nuolat jas vartojant. Individuali daugiakalbystė yra glaudžiai susijusi su visuomeniniu polilingvizmu ir priklauso nuo ją daugiausiai lemiančių visuomeninių (socialinių) ir mažiau – psichologinių veiksnių. Todėl kalbos pasirinkimas įvairiose komunikavimo situacijose ne visada yra laisvas, individualus (psichologinis veiksnys). Dažniausiai tai yra tiesiog akceptavimas ar lojalumas visuomeninės tvarkos valstybėje atžvilgiu [23, p. 124–131].

Kita vertus, tokios daugiaetninės visuomenės nariai gali dažnai turėti sunkumų, apibūdinanti (nurodydami) savo tautinį identitetą ir savo gimtąją kalbą. Tai sukelia papildomų sunkumų ir nustatant, ir tiriant autoriaus gimtąją kalbą kriminalistiniu lingvistiniu tyrimu. Pavyzdžiui, pagal 2001 m. šalies gyventojų surašymo duomenis, 0,9 proc. visų Lietuvos gyventojų nenurodė savo tautybės. Norint nustatyti tokio atsakymo priežastis, reikėtų atlikti papildomą tyrimą. Kita vertus, įdomios ir daugeliu atžvilgiu reikšmingos informacijos galima buvo tikėtis gauti ir pateikiant apklausos metu klausimą apie gimtąją ar dažniausiai vartojamą kalbą.

Galima paminėti panašaus pobūdžio tyrimus, kurie buvo atlikti Vilniaus pedagoginiame universitete, siekiant nustatyti ryšį tarp daugiakalbių asmenų etninės priklausomybės (tautybės) nurodymo ir tam tikros kalbos, esant skirtingoms komunikacinėms situacijoms, pasirinkimo [23, p. 125]. Įdomu, kad motyvuojant tam tikros kalbos kaip gimtosios pasirinkimą tarp kitų nurodomos ir šios priežastys:

- 1) gimtoji kalba suvokiama kaip vertybė – etninės priklausomybės simbolis;
- 2) gimtoji kalba laikoma šeimos tradicijų simboliu.

Kitos priežastys susietos su emociniu nusistatymu gimtosios kalbos (ir tos kalbos, kuri nurodoma kaip gimtoji) atžvilgiu:

- nurodoma, kad tai graži, turtinga kalba;
- kalba, kuri patinka;
- ir kitos.

Tarp kriterijų, pagal kuriuos kalba nurodoma kaip gimtoji, yra taip pat laisvas, automatiškas jos vartojimas, kuris nebūtinai suponuoja kalbos taisyklingumą ir atitiktį literatūrinei kalbai.

Tokia gana sudėtinga ir nuolat bekintanti kalbinė situacija turi įtakos ir kriminalistinės lingvistinės ekspertizės praktikai Lietuvoje. Todėl anoniminio autoriaus gimtosios ar dažniausiai vartojamos kalbos nustatymo užduotis gali būti sėkmingai sprendžiama tik nuolat koreguojant ir tobulinant teorinius pagrindus bei praktines metodikas, panaudojant naujausius sociolingvistinius duomenis.

Autoriaus gimtosios kalbos nustatymo kriminalistinio lingvistinio tyrimo metu sėkmė priklauso ir nuo kitokio pobūdžio reiškinių. Daug metų svetimose aplinkose pragyvenusio žmogaus gimtoji kalba taip pat gali pasikeisti paveikta svetimų kalbos. Kartais tokiais atvejais pasireiškia tokia stipri svetimų kalbos įtaka, kad gali kilti abejonių, ar tekstas iš tikrųjų parašytas autoriaus gimtąja kalba. Pavyzdžiui, tokia svetimų kalbos įtaka dažnai jaučiama lietuvių, ilgai pragyvenusių Rusijoje (išstremtų į Sibirą), Amerikos lietuvių gimtojoje (lietuvių) kalboje. Lietuvių, gyvenančių pasienio teritorijose (pvz., Lietuvos–Latvijos, Lietuvos–Baltarusijos ir kt. pasienio ruožuose), gimtojoje kalboje taip pat gali būti nustatoma gretimų kalbų įtakos požymių.

Aptariamajame kontekste įdomūs galėtų būti lietuvių, gyvenančių nelietuviškoje aplinkoje, kalbos, kuriai įtaką daro ir kitos kalbos, ypatumų tyrinėjimai. Pavyzdžiui, tokie tyrinėjimai buvo atlikti nagrinėjant lietuvių administracinio stiliaus raidos nelietuviškoje kalbinėje aplinkoje ypatumus [24, p. 44–45]. Šių tyrimų metu buvo siekiama nustatyti Amerikos lietuvių oficialiųjų raštų kalbos skirtumus nuo Lietuvoje rengiamų oficialiųjų raštų kalbos. Tokie tyrimai, be abejo, įdomūs ir kriminalistinės lingvistinės ekspertizės specialistams, nes į tokius ir panašius tyrimus ir jų rezultatus turi būti atsižvelgta ir kuriant bei tobulinant lingvistinės ekspertizės metodus. Daugiausia dėmesio atliekant minėtus tyrimus buvo skiriama leksikai. Juk būtent leksika yra svarbiausias pasaulio vaizdo ir socialinės raidos atspindys. Kitos kalbos, kurių apsuptyje gyvena lietuviai, neišvengiamai palieka pėdsakus ir jų gimtojoje kalboje. Kaip ir, pavyzdžiui, anglų kalba, kurios aplinkoje gyvena Amerikos lietuviai, – gimtojoje kalboje. Bendras Amerikos lietuvių gimtosios (lietuvių) kalbos bruožas būtų toks: jų lietuvių kalboje yra daug anglišku terminų, kurie lietuvinami. Tarp kitų tokios įtakos požymių galima paminėti ir šiuos:

- nesulietuvinti angliški terminai bei anglų kalba rašyti posakiai: pavyzdžiui, *money order emergency, foreign, proxy, receipt acknowledgement* ir pan.
- anglybės: pavyzdžiui, *statementas* (angl. *statement* – pareiškimas), *rezignacija* (angl. *resignatio* – atsistatydinimas), *appoitmentas* (angl. *appointment* – paskyrimas tarnyboje), *bila* (angl. *bill*– sąskaita) ir pan.
- randama nemažai iš anglų kalbos perimtų arba pagal anglų kalbos modelius padarytų veiksmažodžių: pavyzdžiui, *piknikuoti, lančiuoti, mimeografuoti* ir pan.

Šiame kontekste galima paminėti ir galimą užsienio kalbų įtaką gimtajai kalbai. Tokia įtaka gali pasireikšti gimtojoje kalboje asmenų, kurie ilgą laiką studijavo vieną ar kitą užsienio kalbą, kurį laiką gyveno kitoje šalyje ar pan.

Įdomūs šiuo požiūriu gali būti lenkų ir prancūzų kalbų tyrimai, atlikti Lenkijos mokslininkų Silezijos universiteto Prancūzų kalbos institute [25, p. 135–139]. Tyrimo medžiaga buvo prancūzų kalbą studijuojančių lenkų studentų rašomosios ir šnekamosios kalbos pavyzdžiai. Tyrimai buvo atlikti siekiant apibūdinti asmens gimtąją kalbą, nustatyti, kaip ir nuo kurio momento aiškiai pastebimi minėtos interferencijos (t. y. užsienio kalbos įtakos) požymiai gimtojoje kalboje. Tokio pobūdžio tyrimų rezultatai, be abejo, vertingi ir kriminalistiniam lingvistiniam tyrimui charakterizuojant autoriaus gimtąją kalbą, paveiktą užsienio kalbos. Galima atkreipti dėmesį į kai kurias minėtų tyrimų išvadas. Tvirtinama, kad užsienio kalbos ilgalaikio studijavimo įtakos pėdsakus galima aptikti visuose kalbos lygmenyse: fonetikos (sakytinės kalbos atveju), morfologijos, sintaksės, leksikos (žodyno pasirinkimas). Tokie užsienio kalbos įtakos pėdsakai gali būti ir netaisyklingi, ir priimtini (taisyklingi), tačiau retai vartojami reiškiniai ar struktūros. Pavyzdžiui, įdomūs nustatytieji minėto tyrimo metu kriminalistinės lingvistinės analizės atžvilgiu prancūzų kalbos įtakos pavyzdžiai:

- netaisyklingos kalbinės kalkės (pagal prancūzų kalbos pavyzdį): „*Masz godzinę?*“ („Turi valandą?“), „*Nie bierz tego pociągu*“ („Neimk šio traukinio“);
- sociolingvistinio konteksto (pobūdžio) klaidos: kreipinys (sudarytas pagal prancūzų kalbai būdingą tvarką) „*Panowie i Panie*“ („Ponai ir ponios“) (lenkų kalbai būdingas kreipinys – „*Panie i Panowie*“);
- tam tikrų gramatinių struktūrų, galimų abiejose kalbose, tačiau retai vartojamų vienoje iš jų, preferencija: pavyzdžiui, savybiniai įvardžiai. Prancūzų kalboje kiekvienas asmuo turi atskirą savybinį įvardį (mano, tavo, mūsų). Lenkų kalboje dažniausiai vartojama bendra forma – savo. Pavyzdžiui, prancūzų kalbos įtaka: „*Wracam do mnie*“ („Grįžtu pas mane“), vietoj taisyklingo varianto lenkų kalboje – „*Wracam do siebie*“ („Grįžtu pas save“) ir t. t.

Taigi kriminalistinės lingvistinės ekspertizės metodikos kūrimui daug vertingos informacijos suteikia ir sociolingvistiniai tyrimai, nagrinėjantys įvairių kalbų sąveikos būdus ir šios sąveikos dėsningumus. Manytume, kad labiausiai paplitusių kalbų sociolingvistiniai ir psicholingvistiniai tyrimai, atliekami šiuo metu Lietuvoje, gali ateityje gerokai patobulinti ir esamas kriminalistinių lingvistinių tyrimų metodikas.

Giminės (lyties) ir kalbos sąveikos tyrinėjimai

Pastaraisiais metais daugelio mokslų (psichologijos, sociologijos, kultūrologijos) giminės (lyties) reiškinio tyrinėjimai pastūmėjo ir įvairių šalių kalbininkus susidomėti lyties ir giminės klausimais. Šios srities sociolingvistinių bei psicholingvistinių tyrinėjimų, ypač aktyviai vykdomų anglosaksų šalyse, rezultatai atsispindėjo daugelyje publikacijų [26, p. 33–50; 27, p. 75–99]. Šiais klausimais jau pradėta domėtis ir Lietuvoje [29, p. 55–61]. Tai rodo, kad apskritai susidomėjimas kalbos ir giminės klausimu lingvistikos moksluose (pvz., sociolingvistikoje, psicholingvistikoje) nuolat auga. Tokie tyrimai paprastai apima lyties požymių atskleidimo ypatumus sakytinėje kalboje. Deja, kol kas rašytinės kalbos ypatumai šiuo atžvilgiu sulaukia mažiau dėmesio.

Sociolingvistika kalbą ir giminę tiria dvejopai: pirma, kaip kalba moterys ir vyrai, ir antra, kaip pačioje kalboje ryškėja požiūris į skirtingas lytis – vyrus ir moteris. Pirmosios krypties tyrimų rezultatai galėtų būti ypač naudingi ir kriminalistinės lingvistikos bei kriminalistinės lingvistinės ekspertizės teorijai ir metodologijai. Remiantis tokiais tyrimais būtų galima spręsti bei mokliškai pagrįsti ir anoniminio teksto autoriaus lyties nustatymo klausimą. Tai galėtų labai išplėsti lingvistinės ekspertizės sprendžiamus klausimus.

Minėtais sociolingvistiniais tyrimais, galinčiais turėti įtakos ir kriminalistiniams lingvistiniams tyrimams, siekiama nustatyti, kaip tam tikra giminė veikia kalbą, t. y. kokią įtaką rašančiojo ar kalbančiojo lytis turi pasirenkant kalbos formas, kokia giminės sąveika su kalbos modeliais (užrašytais ar pasakytais). Juk, be kitų veiksnių, pavyzdžiui, bendravimo aplinkos, kalbinės kompetencijos, etninės bei tautinės savimonės, socialinių santykių, tikslų, taip pat ir rašančiojo (ar kalbančiojo) lytis gali nulemti jo kalbos ypatumus. Taigi neturėtų kelti abejonių ir psicholingvistų teiginys, kad individo kalbinė veikla yra tam tikra elgesio forma, priklausanti ne tik nuo kalbėtojo asmens bruožų, bet ir nuo lyties. Visi žmonės jau vaikystėje įgyja giminės tapatybę – visuomeninę moters ar vyro etiketę: jiems nurodoma, kaip dera tos lyties atstovui žaisti, elgtis, rengtis ir, žinoma, kalbėti. Todėl skirtingų lyčių kalba yra veikiamą įvairių pragmatinių lūkesčių. Tiriant kalbos ir giminės sąveiką turi būti atsižvelgiama ir į bendravimo aplinką – auditoriją ir situaciją [29, p. 56]. Apie kalbos ypatumus, susijusius su pokalbio dalyvių lytimi, jau 1929 m. rašė žymus kalbininkas E. Sapiras [30]. Jis, o vėliau ir kiti kalbininkai, atkreipė dėmesį į tai, kad paprastai vienaip bendrauja tos pačios lyties, o kitaip – skirtingų lyčių pašnekovai. Pavyzdžiui, Amerikos mokslininkai, atlikę angliškai šnekančių vaikų kalbos tyrimus, nustatė, kad nors vaikai ir perėmė tą pačią kalbos sistemą, berniukų ir mergaičių kalba yra gana skirtinga. Pavyzdžiui, mergaičių kalba skiriasi nuo to paties amžiaus berniukų kalbos ir yra panašesnė į suaugusių moterų kalbą [31, p. 33–50].

Sociolingvistų teigimu, visuomeniniai hierarchiniai vyrų ir moterų santykiai taip pat daro nemažą poveikį kalbėtojų ketinimams, apie kuriuos daugiausiai sprendžiama iš mandagumo raiškos kalboje [32].

Mokslininkų manymu, jau skirtingų lyčių pokalbių sandara rodo, kad vyrai ir moterys bendrauja, siekdami skirtingų tikslų: moterys – kad jas suprastų, užjaustų, kad išryškėtų tarpusavio bendrumas ir užsimegztų ryšys, vyrai – kad suteiktų ar gautų informacijos, nustatytų hierarchinius santykius [33].

Giminės ir kalbos sąveikai suvokti įdomūs ir vertingi yra ir kalbininkų atliekami tyrimai, kuriais bandoma išsiaiškinti, ar iš tiesų egzistuoja vadinamoji „moterų kalba“. Pasak vienu mokslininkų, būdingiausi jai yra tiesioginiai giminės rodikliai, t. y. kalbos sistemos gramatinės formos, tiesiogiai reiškiančios kalbėtojo giminę. Išskiriama moterų kalba, vadinama gentilektu. Vadinamoji moterų kalba laikoma žymėtąja, besiskiriančia nuo nežymėtosios vyrų kalbos, suvokiamos kaip norma. Gentilektą taip pat siūloma suvokti kaip dvikalbę ar dvilypę kalbos sistemą, sudarytą iš žymėtosios ir nežymėtosios kalbos ir „vyrų kultūros“ primestą visai bendruomenei [34].

Mūsų manymu, anoniminio autoriaus lyties nustatymas, remiantis minėtų giminės (lyties) ir kalbos sąveikos sociolingvistinių ir psicholingvistinių tyrinėjimų rezultatais, gali gerokai išplėsti ir kriminalistinės lingvistinės ekspertizės galimybes.

Kalbinės veiklos teorija

Kriminalistiniuose lingvistiniuose tyrimuose taip pat nėra pakankamai apibrėžta *kalbinės veiklos teorijos* vieta ir reikšmė sprendžiant teksto autoriaus identifikavimo bei apibūdinimo klausimus (*psicholingvistinis aspektas*).

Kalbinės veiklos teorija kuriama *psicholingvistikos*. Psicholingvistika tiria žmogaus sugebėjimo naudotis kalba dėsningumus [35]. Psicholingvistika domisi komunikacine kalbos funkcija. Kalba yra žmonių komunikavimo priemonė, ji kuriama žmonių ir skirta jų bendravimui. Kalbinė veikla yra individualaus pobūdžio, jos formavimosi ir funkcionavimo procesas veikiamas daugelio psichinių veiksnių, kurių tinkamas suvokimas gali padėti atskleisti ir konkretaus individo kalbos ypatumus. Lingvistika tiria kalbą kaip abstrakčią sistemą, kalbos organizavimo taisykles, o psicholingvistika tiria žmogiškuosius jos (kalbos) matmenis, funkcionavimo ypatumus.

Psicholingvistikoje išskiriamos dvi skirtingos konkuruojančios sąvokos: *kalbinė kompetencija* ir *komunikacinė kompetencija* (kalbinės veiklos kompetencija). Kalbinė kompetencija suprantama kaip sugebėjimas apskritai suprasti bei produkuoti išsakytą nuomonę tam tikra kalba. Komunikacinė kompetencija (t. y. kalbinės veiklos kompetencija) sudaro galimybes žmogaus kalbiniam funkcionavimui, atsižvelgiant į kitus komunikavimo proceso partnerius ir visuomeninę (komunikacinę) situaciją, kurioje šis procesas vyksta [36].

Psicholingvistikos dalykas yra kalbinės išraiškos sukūrimo ir suvokimo mechanizmai, informacijos šifravimo ir dešifravimo kalbiniais ženklais sąlygos bei dėsningumai [37], kitais žodžiais tariant, tai yra šnekos aktų sąsaja su žmogaus psichika [38]. Psicholingvistika nagrinėja kalbinės veiklos produkavimo ir funkcionavimo procesą, kuris gali būti traktuojamas kaip atskirų veiklos fazių visuma: motyvacija – mintis – vidinis žodis – realizavimas. Ir sakytinės, ir rašytinės kalbos formavimasis, t. y. individualaus požymių komplekso susiformavimas, vyksta pagal tuos pačius įgūdžių susidarymo dėsningumus, lemiamus vidinių (subjektyviųjų) ir išorinių (objektyviųjų) sąlygų. Išorinėmis sąlygomis, kaip jau buvo rašyta, gali būti kalbinė aplinka, masinės kultūros priemonių poveikis ir pan., o vidinės sąlygos yra lemiamos individo psichikos ypatybių. Individo sakytinės ir rašytinės kalbos formavimuisi ypač svarbią reikšmę turi nervinių bei psichinių procesų eiga, intelektualinio išsivystymo lygis, kultūros lygis ir t. t. Tokio pobūdžio psicholingvistiniai tyrimai gali prisidėti prie bendrų rašytinės ir sakytinės kalbos metodologinių pagrindų kūrimo. Tai galės praplėsti ir patobulinti ne tik lingvistinės, bet ir fonoskopinės ekspertizės praktiką.

Reikėtų pažymėti, kad psicholingvistikos mokslo interesų sritis apima ir klausimus, susijusius su kalbos išmokymo problemomis, nes psicholingvistika kaip tik ir atsirado dėl būti-

nybės suvokti ir paaiškinti gimtosios ir užsienio kalbų įsisavinimo procesus [39]. Todėl psicholingvistiniuose tyrimuose daug dėmesio skiriama ir bilingvizmui (dviejų ar kelių kalbų mokėjimas) analizei. Tokio pobūdžio tyrinėjimai ypač reikšmingi kriminalistinės lingvistinės ekspertizės teorijai ir metodologijai, kai sprendžiamas anoniminio autoriaus gimtosios kalbos nustatymo klausimas.

Atsižvelgdami į minėtas psicholingvistikos tyrimų svarbiausias kryptis ir teismo lingvistai, ir kriminalistinės lingvistinės ekspertizės specialistai yra vienos nuomonės, kad jos išplėtos teorijos ir modeliai gali suteikti daug vertingos informacijos ir lingvistinei ekspertizei. Juk lingvistinės ekspertizės, kaip ir teismo lingvistikos apskritai, tyrimo objektai yra žmogaus kalbinės veiklos rezultatai – tekstai. Ypač daug sąlyčio taškų tarp psicholingvistikos ir teismo lingvistikos galima rasti, kai pastarosios tyrimo objektas yra sakininė kalba, kurioje tiesiogiai matyti daug daugiau žmogaus psichikos veiksnių.

Lietuvoje psicholingvistikos tyrinėjimai glaudžiai susiję su sociolingvistiniais tyrinėjimais ir dažnai neišskiriami į savarankiškos krypties tyrimus. Kalbos vartojimo psichologinius aspektus palietė savo knygoje „Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai“ S. Karaliūnas [4]. Psicholingvistiniai aspektai buvo aptariami ir jau minėtoje 1997 metais Varšuvoje (Lenkija) vykusioje konferencijoje „Situacijos Vilniuje ir Vilniaus krašte socio– ir psichologinis sąlygotumas“ („*Socio– i psychologiczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wileńszczyźnie*“) [18]. Tokio pobūdžio – psicholingvistinių tyrinėjimų, kurie būtų pagrindas kriminalistiniam kalbos tyrimui, Lietuvoje pasigendama.

Taigi viena iš pagrindinių kriminalistinės lingvistinės ekspertizės raidos krypčių turi tapti platesnis atliktų sociolingvistinių ir psicholingvistinių tyrimų rezultatų naudojimas kriminalistinio lingvistinio tyrimo poreikiams. Reikėtų pabrėžti, kad sociolingvistiniai ir psicholingvistiniai tyrimai gali ne tik praplėsti *taikomuosius* ekspertizės aspektus, bet ir praturtinti kriminalistinio lingvistinio tyrimo *teoriją*, nurodyti naujas jos raidos kryptis.

Tam, kad tokių tyrimų rezultatai būtų nuosekliai, efektyviai ir kryptingai panaudoti kriminalistinės lingvistinės ekspertizės teorijoje ir praktikoje, būtina:

- 1) nustatyti, kokie būtent sociolingvistinių ir psicholingvistinių tyrinėjimų rezultatai ir koku būdu (kokia apimtimi) galėtų būti reikšmingi ir atliekant kriminalistinį lingvistinį tyrimą;
- 2) susisteminti šiuos duomenis, atribojant juos nuo nereikšmingos ar ne tokios reikšmingos kriminalistiniam tyrimui informacijos;
- 3) adaptuoti ar pritaikyti šiuos tyrimų rezultatus kriminalistiniam lingvistiniam tyrimui.

Taip būtų galima patobulinti taikomas kriminalistinės lingvistinės ekspertizės metodikas ar parengti naujų, kurios leistų išspręsti daugelį kol kas neįveikiamų klasifikacinio pobūdžio uždavinių, t. y. praplėsti kriterijus, pagal kuriuos galėtų būti charakterizuojamas anoniminis teksto autorius. Pavyzdžiui, pritaikant atskirų socialinių grupių kalbos atmainų, t. y. sociolektų (tarp jų ir profesiolektų), tyrimų rezultatus galima tobulinti anoniminio autoriaus veiklos srities (arba atskirais atvejais ir profesijos) nustatymo pagrindus. Remiantis tokios rūšies tyrimų rezultatais gali būti kuriami ir anoniminio autoriaus priskyrimo tam tikrai socialinei grupei (atsižvelgiant į jo socialinį statusą, socialinius vaidmenis) metodiniai pagrindai.

Panaudojant kalbų sąveikos tyrinėjimų rezultatus galima tobulinti kriminalistines lingvistines autoriaus gimtosios kalbos ar dažniausiai vartojamos kalbos nustatymo metodikas, tuo labiau, kad jos turi būti nuolat peržiūrimos ir tobulinamos, nes nuolat keičiasi bendra kalbinė situacija bei skirtingų kalbų įvaldymo lygis šalyje. Autoriaus gimtosios kalbos nustatymo mokslinių pagrindų tobulinimui ypač svarbią reikšmę gali turėti ir psicholingvistiniai tokio reiškinio kaip bilingvizmas tyrinėjimai.

Giminės (lyties) ir kalbos sąveikos sociolingvistiniai ir psicholingvistiniai tyrinėjimai gali padėti sukurti bei mokliškai pagrįsti anoniminio autoriaus lyties nustatymo metodinius pagrindus. Taip būtų išplėtos ir bendros kriminalistinio lingvistinio tyrimo galimybės.

Psicholingvistinių tyrinėjimų rezultatai gali patikslinti ir patobulinti bendrą kriminalistinio lingvistinio tyrimo teoriją, naujas jos raidos kryptis. Kalbinės veiklos produkavimo ir funkcionavimo proceso ypatumų atskleidimas gali praplėsti abiejų kalbos formų – ir rašytinės, ir sakininės – kriminalistinio tyrimo galimybes.

Platesnis psicholingvistinių tyrinėjimų rezultatų pritaikymas taip pat būtų reikšmingas sprendžiant diagnostinius kriminalistinės lingvistinės ekspertizės klausimus, t. y. apibūdinant teksto autoriaus būseną, kuriant tekstą bei nustatant teksto kūrimo sąlygas.

Kriminalistinių lingvistinių tyrimų teorija kol kas nesugebėjo įvertinti, moksliskai apdoroti ir pritaikyti sociolingvistinių ir psicholingvistinių tyrimų rezultatų savo poreikiams. Todėl mokslinių ir metodologinių pagrindų bei konkrečių metodikų kūrimas, pasitelkiant ir sociolingvistikos bei psicholingvistikos laimėjimus, šiuo metu yra viena iš aktualiausių kriminalistinės lingvistikos užduočių.

Išvados

1. Dabartinėje kriminalistinės lingvistinės ekspertizės teorijoje dar nėra efektyviai taikomos žinios iš sociolektų tyrimo, kalbų sąveikos analizės, neišnagrinėti giminės (lyties) kalbos ypatumai, kalbinės veiklos teorijos klausimai. Tokių klausimų analizei būtinos kelių sričių mokslininkų grupės, kelių šakų specialistų bendravimas.

2. Kriminalistinio lingvistinio tyrimo tobulinimo galimybės turėtų būti siejamos su sociolingvistinių bei psicholingvistinių tyrinėjimų rezultatų pritaikymu kriminalistinio kalbos tyrimo problemoms spręsti. Sociolingvistikos ir psicholingvistikos mokslų laimėjimų panaudojimas atliekant identifikacinį ir diagnostinį tyrimą, t. y. tinkamas tokių socialinių veiksnių kaip socialinio vaidmens, socialinio statuso ir pan. poveikio individo kalbai įvertinimas bei kalbinės veiklos teorijos vietos kriminalistinio tyrimo procese įvertinimas galės gerokai patobulinti ir patį kriminalistinio lingvistinio tyrimo procesą.

LITERATŪRA

1. **Rašysenos** ir autorystės ekspertizės (skyrimas ir medžiagos ruošimas). – Vilnius, 2000.
2. **Gfroerer S., Baldauf C.** Sprechenerkennung, Tonträgerauswertung und Autorenerkennung./ Kriminalistische Kompetenz. Kriminalwissenschaften, kommentiertes Recht und Kriminaltaktik für Studium und Praxis. Hrg. von Norbert Beleke. Kap. II, 14: Kriminaltechnik, 2000.
3. **Kniūkšta P.** Kalbos vartosena ir tvarkyba. – Vilnius, 2001.
4. **Karaliūnas S.** Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1997.
5. **Geissler H.** Soziale Rollen als Sprechrollen / Kongressbericht der Gemeinschaftstagung für allgemeine und angewandte Phonetik. – Hamburg, 1960.
6. **Крысин Л. П.** К вопросу о внутриязыковой дисглосии / Методы билингвистических исследований. – Москва, 1976.
7. **Wilkoń A.** Typologia sociolektów. Sociolingwistyka VIII. 1988.
8. **Леонтьев А. А.** Язык, речь, речевая деятельность. – Москва, 1969.
9. **Felúš A.** Identyfikacja subjęzyków oraz ich wartość poznawcza dla organów ścigania / Służba MO, 1977/ 6.
10. **Kniūkšta P.** Kalbos vartosena ir tvarkyba. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001.
11. **Grumadienė L.** Sociolingvistinis dabartinės šnekamosios lietuvių kalbos tyrimo aspektas // Lietuvių kalbotyros klausimai. T. XXXVI. – Vilnius.
12. **Lietuvių kalba ir bilingvizmas** // Lietuvių kalbotyros klausimai XXVII. – Vilnius: Mokslas, 1988.
13. **Karaliūnas S.** Respublikos lingvosocialinės situacijos charakteristika // Kalbų kontaktai Lietuvos TSR: LKK. – Vilnius, 1983. T. 23.
14. **Karaliūnas S.** Bilingvizmo situacijos ir jų socialinė dinamika // Lietuvių kalba ir bilingvizmas. Lietuvių kalbotyros klausimai XXVII. – Vilnius: Mokslas, 1988.
15. **Čekmonas V., Grumadienė L.** Sociolingvistika. Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1997.
16. **Grumadienė L.** Tarminės kalbos įvairavimo priežastys. Kalbos normų ir vartosenos lygmenys. J. Jablonskio konferencijos pranešimų tezės. – Vilnius, 2000.

17. **Grumadienė L.** Ar kalbos likimą lemia kalbų sąveika?/ Paribio tarmių ir kalbų problemos: tarpt. moksl. konferencijos, skirtos Europos kalbų metams, pranešimai. Šiauliai. 2001 m. balandžio 27 d. – Šiauliai, 2001.
18. **Sytuacija** językowa na Wileńszczyźnie: Materiały sympozium „Socio– i psycholingwistyczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wileńszczyźnie“. Warszawa, 16–18 października 1997 r. – Warszawa, 1999.
19. **Судник Т. М.** Диалекты литовско–славянского пограничя. Очерки фонологических систем. – Москва: Наука, 1975 / **Sudnik T. M.** Dialekty litovsko–slavianskogo pagranichja. Ocherki fonologiczeskich sistem. – Moskva: Nauka, 1975.
20. **Vaičiulytė–Romančuk O.** Pastabos dėl Vilniaus miesto slavų lietuvių kalbos // Sytuacija językowa na Wileńszczyźnie: Materiały sympozium „Socio– i psycholingwistyczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wileńszczyźnie“. Warszawa, 16–18 października 1997 r. – Warszawa, 1999.
21. **Mędelśka J., Sawaniewska–Mochowa Z.** Język polski na Litwie // Język polski poza granicami kraju (pod red. S. Dubisza). – Opole, 1997.
22. **Porayski-Pomsta J.** O potrzebie badań nad sytuacją językową na dawnych kresach polskich // Sytuacja językowa na Wileńszczyźnie/ Materiały sympozium „Socio– i psycholingwistyczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wileńszczyźnie“. Warszawa 16–18 października 1997 r. – Warszawa, 1999.
23. **Sokołowska H.** Wybór języka w zrońnicowanych sytuacjach komunikacyjnych a deklarowany związek ze społecznością etniczną // Sytuacja językowa na Wileńszczyźnie / Materiały sympozium „Socio– i psycholingwistyczne uwarunkowania sytuacji w Wilnie i na Wileńszczyźnie“. Warszawa 16–18 października 1997 r. – Warszawa, 1999.
24. **Kvašytė R.** Amerikos lietuvių oficialieji raštai – išeivijos kalbinės aplinkos atspindys // Tekstas, kaip pasaulio atspindys: tarptaut. konfer. tezės, 2000 m. lapkričio 9–10 d. / Ats. red. K. Župerka. – Šiauliai, 2000.
25. **Widła H.** Wpływ znajomości języka obcego na osobniczy obraz języka ojczystego / VI Wrocławskie Sympozium Badań Pisma Ręcznego. – Wrocław, 1994.
26. **Brower D., Gerritsen M., de Haan D.** Speech differences between women and men: on the Wrong track? // Language in Society. 1979. No. 8.
27. **Kramarac C.** Women and Men Speaking: Frameworks for Analyses. – Rowley: Newbury House, 1981.
28. **McConnell-Ginet S.** Language and Gender / Linguistics: The Cambridge Survey. 1990. Vol. 4.
29. **Džežulskienė J.** Kalba ir giminė // Sociolingvistika ir kalbos kultūra. – Vilnius, 1994.
30. **Sapir E.** Male and Female Forms of Speech in Yana, 1929 // Selected writing of Edward Sapir/ Ed. D. G. Mandelbaum. – Berkeley: University of California Press, 1951.
31. **Brower D., Gerritsen M., de Haan D.** Speech Differences between Women and Men: on the Wrong track? / Language in Society. 1979. No. 8.
32. **Brown R., Levinson S.** Universals of Language Usage: Politeness Phenomena / Cambridge Papers in Social Anthropology, No. 8 (Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction). – Cambridge: Cambridge University Press, 1978.
33. **Tannen D.** You just Don't Understand (Women and Men in Conversation). – New York: Ballantine Books, 1991.
34. **Lakoff R.** Language and Woman's Place. – New York: Harper & Row, 1975.
35. **Psychologia** a semiotyka. Pojęcia i zagadnienia (pod red. I. Kurcz). – Warszawa, 1993.
36. **Hymes T.** On communicative competence // Pride J. B., Holmes J. Sociolinguistics, Harmondsworth, Penguin, 1972.
37. **Леонтьев А. А.** Язык, речь, речевая деятельность. – Москва, 1969.
38. **Palionis J.** Kalbos mokslo pradmenys. – Vilnius, 1999.
39. **Белянин В. П.** Введение в психолингвистику. – Москва, 1999.

Die Möglichkeiten der Anwendung von Erkenntnissen der Sozio- und Psycholinguistik in kriminalistischer linguistischer Expertise

dr. Renata Ryngevič

Zusammenfassung

Im Artikel wurden die Entwicklungstendenzen der kriminalistischen linguistische Expertise, die auf die Erkenntnisse solcher linguistischen Wissenschaften wie Sozio- oder Psycholinguistik zurückgehen, erörtert.

Der Ansicht der Autorin nach, werden zur Zeit die Kenntnisse und Methoden der Sozio- und Psycholinguistik in der kriminalistischen Textanalyse nicht genug berücksichtigt.

Wie bekannt, stehen dem Autor in jedem konkreten Fall viele sprachliche Mittel zur Verfügung, deren Wahl von der bestimmten Kommunikationssituation, vom Thema, dem Rezipient u. a. Faktoren abhängig ist. Für den Gebrauch der sprachlichen Mittel hat die soziale, funktionale und territoriale Differenzierung der Sprache eine wesentliche Bedeutung. Da jede Person zu einer bestimmten Sozialgruppe zugeteilt werden kann, können aufgrund der Forschung der Sozialdifferenz der Sprache wesentliche Hinweise auch für die Autorschaftermittlung gegeben werden.

Im Weiteren wird der Begriff des Soziolektes, d.h. der bestimmten sozialen Sprachenart diskutiert. Die sprachwissenschaftlichen Untersuchungen der unterschiedlichen Soziolekte können bei der kriminalistischen Textanalyse auch behilflich sein.

In Litauen werden die soziolinguistischen Untersuchungen hauptsächlich nur im Rahmen der Forschung des Sprachenkontakts durchgeführt. Daher wird in der Arbeit die Erscheinung der Zwei- oder Mehrsprachigkeit, die im litauischen Alltag aktuell ist, näher bestimmt.

Das Forschungsgebiet der Soziolinguistik liegt neben dem Forschungsgebiet der Psycholinguistik. Jede Kommunikationstätigkeit hat einen individuellen Charakter und ist von verschiedenartigen psychischen Faktoren bedingt. Doch ist zu bemerken, dass auch die Erkenntnisse/Errungenschaften der Psycholinguistik derzeit in der kriminalistischen Textanalyse begrenzt berücksichtigt werden.

Nach Ansicht der Autorin, sind die sprachwissenschaftlichen Untersuchungen der sozio- und psycholinguistischen Art bei der kriminalistischen Textanalyse mehr auszunutzen.

